

DOI: 10.33608/0236-1477.2021.01.72-86
УДК 821.161.2

Надія ГАВРИЛЮК, кандидат філологічних наук,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України,
вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001,
e-mail: ngprima@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9432-5372>

«РАДУЙСЯ, МАРІЄ!»: МОДИФІКАЦІЯ МОЛИТВИ ПРОСЛАВИ У ВІРИ ВОВК І ПАВЛА ТИЧИНИ

У статті в компаративному аспекті проаналізовано модифікацію молитви прослави «Радуйся, Маріє!» у поезії В. Вовк і П. Тичини. З'ясовано, що у Віри Вовк ця молитва має джерела в акафісті до Богородиці та модифікує його, зберігаючи ознаки акафісту (вірш «Радуйся!») або ж надаючи йому ознак куплетної форми («Небесна Синиця»). У П. Тичини звертання «Ой радуйся, Маріє» з вірша «Скорбна мати» відсилає до сцени Благовіщення і молитви «Ave, Maria» («Радуйся, Маріє, благодаті повна»), що є частиною молитви на розарію. Попри звертання «Радуйся», твір П. Тичини перейнятий скорботою. Тоді як у вірші В. Вовк «Успеніє», що розвиває тему вірша П. Тичини, домінує мотив радості.

Ключові слова: В. Вовк, П. Тичина, молитва прослави, акафіст, розарій.

Молитва посідає значне місце в особистому і церковному (літургійному) житті вірних. Усі молитви поділяються на чотири підвиди: молитва покаяння, молитва прохання, молитва подяки, молитва прослави («славослів'я»). Іноді до названих молитов долучають іще молитву-обітницю [9, 180], хоча її, подібно до молитви покаяння, можна трактувати як підвид молитви прохання. Усі типи молитви

Цитування: *Гаврилюк Н.* «Радуйся, Маріє!»: модифікація молитви прослави у Віри Вовк і Павла Тичини // Слово і Час. 2021. № 1 (715). С. 72—86. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2021.01.72-86>

є автономними, але можуть бути частинами більшої молитви. Так, молитва, під час якої відбувається освячення хліба і вина і перетворення їх у Тіло і Кров Христові, поєднує молитви прослави і подяки та молитви прохання [22, 165—166].

Молитва є «містичним спілкуванням, єднанням людини і Бога», що «матеріалізується в ритуальному слові, зверненому до ідеального реципієнта зі славослів'ям, благанням, проханням чи благодарінням» [9, 180]. Як кожне спілкування вона передбачає живі інтонації, що виявляються або у формі переспіву чи стилізації канонічної молитви, або в креативній індивідуально-авторській молитві різних жанрів, зокрема псалму, гімну, оди, елегії, медитації [9, 44]. Залежно від особи, яка молиться, домінують або молитви прохання (т. зв. *прагматичний вимір* молитви — бажання «випросити» духовні чи матеріальні блага в Бога), або молитви подяки за вчинені добродійства. Натомість молитва прослави спрямована не на дари, а на особу дарувальника (Бога-Отця, Ісуса Христа, Богородиці, святих).

Молитви як літературний жанр особливо активно побутували в епоху Бароко, що зумовлено світоглядом барокових авторів, традицією високого Бароко, закоріненого в духовній літературі, та достатнім рівнем володіння поетикою, що давало змогу складати *поетичні молитви* [12]. У цю пору молитва прослави теж має належне місце в літературній традиції, зокрема і молитва на прославу Богородиці [7].

Утім і поети ХХ—ХХІ ст. не уникають молитов на прославу Матері Божої. Йдеться не лише про західноукраїнських поетів о. Василя Мельника («Радуйся, Діво!», «Ave Maria»), Ореста Петрійчука («Вечір») [10] чи Віру Вовк [16]. Але і про тих, хто перебував тривалий час у радянській Україні, влада якої офіційно проголошувала «войовничий атеїзм», однак чие духовно-родинне виховання пробивалося в підтекстах поетичних творів (Павло Тичина «Скорбна мати»).

Про вкорінення творчості Віри Вовк у сакральне писали О. Астаф'єв [1], Н. Гаврилюк [4], Ю. Григорчук [6], І. Жодані [8], Т. Карабович [11], Д. Ляхарт [14], Н. Науменко [16], О. Смольницька [18] та ін. Мотив молитви у Тичини дослідили М. Гон [5], В. Мартинюк [15], Є. Лохіна [13]. Однак досі компаративний аналіз окремих поетичних творів Віри Вовк і Павла Тичини не проводився.

Об'єктом дослідження в пропонованій розвідці будуть вірші Віри Вовк зі збірки «Розарій для Богородиці» (2020) «Радуйся!», «Небесна Синиця» та «Успініє», а також «Скорбна мати» П. Тичини. Предметом аналізу — модифікація молитви прослави у названих творах. Зіставлення не тільки сприятиме виявленню особливостей авторських стилів при модифікації молитви прослави «Радуйся, Маріє», а й допоможе побачити глибинну єдність діаспорної та материкової літератури,

адже «Скорбна мати» П. Тичини цікаво відлунує у вірші «Успініє» Віри Вовк, відомому у двох редакціях. До збірки поетеси «Розарій для Богородиці» (2020) він увійшов у другій редакції.

Розарій (або *вервиця*) — нитка з нанизаними на неї малими і більшими намистинами, що починається хрестом. Велика намистина відокремлює кожен із десятків малих намистин (їх у вервиці п'ять). На вервиці віруючі читають молитви, роздумуючи про життя Ісуса Христа та Його Матері чи про дію Святого Духа. Подібно власними *поетичними молитвами* промовляє Віра Вовк у збірках 2020 р. «Розарій для Богородиці», «Розарій для Христа», «Розарій для Святого Духа». Останній із названих «Розаріїв» містить 50 пронумерованих віршів, а перші два — ще і пронумеровану присвяту перед віршами (своєрідний «хрест» на поетичній вервиці).

Терміни «розарій» і «вервиця» синонімічні, проте в деяких місцевостях України розарієм називають лише вервицю до Богородиці. У пропонуваній розвідці предметом пильнішої уваги стане «Розарій для Богородиці», оскільки в ньому вміщені три вірші-намистини, що пов'язані між собою та виростають на ґрунті церковної традиції, а також літературної спадкоємності, модифікуючи обидві відповідно до авторського задуму. Ідеться про вірші «Радуйся!» (№ 14), «Небесна Синиця» (№ 15) і «Успініє» (№ 31).

Крім того, саме «Розарій для Богородиці» Віри Вовк виразно свідчить: вона належить до письменниць, чия творчість наділена особливою щільністю. Про неї без перебільшення можна сказати, що пише все життя одну книгу, бо символи однієї невимушено переходять до іншої. Хто знає поезію Віри Вовк, той пригадає вірш «Плай добігає до кінця» зі збірки «Зеніт»:

Плай добігає до кінця
ниткою вишивальниці,
а в мене щойно почався
розарій Благовіщення.

Треба з колодязя зачерпнути
води життєдайної,
щоб у відрі узріти
першу зірницю [2, 38].

Вірш за побутовими реаліями приховує рівень символіки. Так, плай — вузька гірська стежина. Це відсилає одночасно до Івано-Франківщини, де минуло дитинство авторки і куди вона повертається подумки, а також до символу «вузької стежини» як життя за заповідями Божими (див.: *Мат. 7:13—14*). Дорога життя — це і нитка вишивальниці, адже життя багаторазово уподібнюється Вірою Вовк до вишивки, тобто розуміється як нагода творити красу [4, 40—41, 46]. На момент написання цього вірша поетесі виповнилося 86 років, отож авторка (а ліричний персонаж вірша — саме вона) усвідомлює, що життєвий шлях прямує до завершення. Тим виразнішою є драматична кульмінація поезії:

а в мене щойно почався
розарій Благовіщення [2, 38].

Благовіщення в церковній традиції зветься «початком нашого спасіння», бо провіщає блага вість про народження нашого Господа і Спасителя Ісуса Христа. Саме тому наприкінці вірша згадується *перша зірниця*, що символізує Різдво Спасителя і збирає за святковим столом усю родину — і живих, і покійних. Але повернімося до «Розарію для Богородиці», точніше — до віршів «Радуйся!» (№ 14), «Небесна Синиця» (№ 15) і «Успініє» (№ 31).

Вірш «Радуйся!» Віри Вовк нагадує не тільки заклики з послань апостола Павла (див.: *Фил. 4:4; 1 Сол. 5:16*), а і виразно наслідує структуру похвальної пісні — акафіста, точніше її другої частини, що зветься «Ікос», у якій, на противагу до першої частини (кондака), похвала розгортається ширше. Особливістю ікоса є добір образних звертань до об'єкта прослав — Ісуса Христа, Богородиці, св. Миколая та інших святих, — а також повторення звертання-наказу «Радуйся!». Зіставмо ікос церковного акафіста до Богородиці із віршем «Радуйся!» Віри Вовк:

Акафіст до Богородиці (Ікос 3-й)

Радуйся, галузко рослини нев'янучої;
радуйся, бо Ти придбала плід безсмертний;
радуйся, виховнице Виховника Чоловіколюбного;
радуйся, бо Ти породила Насадителя життя нашого;
радуйся, ниво, що родить багатство милосердя;
радуйся, трапезо, пребагата на дари помилування;
радуйся, бо через Тебе рай наново зацвів розкішно;
радуйся, бо Ти даєш душам пристановище;
радуйся, приємне молитви кадило;
радуйся, всього світу очищення;
радуйся, благовоління Боже для смертних людей;
радуйся, сміливість смертних людей до Бога.
Радуйся, Невісто Неневісная! [17, 210].

Акафіст до Богородиці налічує 13 кондаків і 12 ікосів (замість 13-го ікоса читається молитва «Прийми, о могутня на все добре, пречиста Владичице Богородице...»). Кожен із ікосів акафіста налічує 13 рядків, 12 із яких різні, а фінальний — Радуйся, Невісто Неневісная! — проходить рефреном через усі ікоси. Щорядка ікоса в анафоричній позиції також звучить оте «Радуйся», а далі розгортається низка звертань, що є одночасно характеристиками Богородиці, які відображають її роль в історії спасіння: «галузко рослини нев'янучої; виховнице Виховника Чоловіколюбного; ниво, що родить багатство милосердя; трапезо, пребагата на дари помилування; приємне молитви кадило; всього світу очищення; благовоління Боже для смертних людей; сміливість смертних

людей до Бога». Навіть оті рядки, що розкривають причину радості і містять у своїй структурі сполучник «бо», можна в окремих випадках переробити у фрази без нього: «радуйся, бо Ти даєш душам пристановище» в «радуйся, Подателько пристановища душам нашим»; «радуйся, бо Ти породила Насадителя життя нашого» в «радуйся, Родителько Насадителя життя нашого».

Вірш Віри Вовк «Радуйся!» містить у своїй структурі рядки називного типу, без жодних сполучників. Налічує 12 рядків, тобто є ікосом без рядка-рефрену. Відсутність його виправдана, адже поезія Віри Вовк не є частиною акафіста, що передбачає подальші ікоси і наявність прикінцевого рефрену. Попри те, «Радуйся!» Віри Вовк взорується на структуру ікоса акафісту до Богородиці, хоч і модифікує її. Анафору, що стала назвою твору, поетеса повторює лише в непарних рядках:

Радуйся, Божественна Лілеє,
Стопелюсткова біла Трояндо!
Радуйся, Небесна Незабудько,
Непорочна Маріє-Панно!
Радуйся, Іскриста Зірнице,
Чотирилиста, щасна Конюшино!

Радуйся, Вірна Княгине,
У щирім намисті Калино!
Радуйся, Всевишнього Вибранко,
Стоголосий Хорале Крилатих!
Радуйся, Вселенної Радосте!
Мати Божа і наша Мати! [3, 19].

Відсилання до галузки в церковному акафісті нагадує фразу Ісуса Христа з Євангелія від Івана, звернену до учнів: «Я Виноградина, ви галуззя! Хто в Мені перебуває, а Я в ньому, той рясно зароджує, бо без Мене нічого чинити не можете ви!» (Ів. 15:5). У цьому контексті варто згадати ще одну фразу, сказану фарисеям: «Коли Я не чиню діл Свого Отця, то не вірте Мені. А коли Я чиню, то хоч ви Мені віри й не ймете, повірте ділам, щоб пізнали й повірили ви, що Отець у Мені, а Я ув Отці!» (Ів. 10:37—38). Оскільки Отець і Син перебувають один у одному, то нев'януча рослина — Бог у двох іпостасях.

Віра Вовк, називаючи Богородицю «Божественна Лілеє», одразу звертає увагу читача на належність Марії Богові та єдність із Ним, акцентує при цьому чистоту і непорочність через символ лілеї, що позначає дівоцтво Марії. У заключному рядку строфи символ лілеї розкрито авторкою прямим текстом: «Непорочна Маріє-Панно!». Поетеса звертається до Марії «стопелюсткова біла Трояндо», де колір вказує на чистоту і непорочність, а сама троянда є символом жіночності, материнства [див.: 18].

Також біла троянда може розглядатися в контексті ікони «Містична троянда», на якій Мати Божа тримає три троянди — білу, червону і золоту. Біла троянда символізує таїнства радісні (Благовіщення, відвідини св. Єлизавети, Різдво Христове, жертвування Ісуса у храмі, Віднайдення Ісуса Христа у храмі) і світлі (Хрещення Ісуса Христа в Йордані, Чудо

в Кані Галилейській, Нагірна проповідь, Преображення, встановлення Євхаристії), червона — скорботні (Страсті Ісуса Христа в Оливному Городі, бичування Ісуса, коронування Ісуса Христа терновим вінцем, несення Хреста, Розп'яття), а золота — славні (Воскресіння, Вознесіння Господа нашого Ісуса Христа, зіслання Святого Духа, Внебовзяття Пречистої Діви Марії, коронування Пречистої Діви Марії в небі).

Саме до Діви Марії, що перебуває на небі, Віра Вовк звертається «Небесна Незабудько». Незабудка — квітка на незабудь, яка символізує вірність. У другому катрені поетеса подає вже пряме звертання, розшифровуючи символ незабудки: «Вірна Княгине». Подібне було із символом лілеї, але там його розкриття відбувалося в межах однієї строфи, тоді як у випадку незабудки символ і його тлумачення подаються авторкою в різних строфах.

Часом допомагає розкрити образи паралелізм, підсилений анафорою, як-от: «Стопелюсткова біла Трояндо!» (перша строфа) і «Стоголосий Хорале Крилатих!» (третя строфа). Хорал — урочистий гімн на слова символічного змісту. Оскільки слово «крилатих» написано авторкою з великої літери, то маються на думці не птахи чи комахи, а Ангели. Число 100 в обох частинах паралелізму є символом повноти, всеохопності.

У третій строфі наявні і звертання традиційні для церковного акафісту до Богородиці: «Вселенної Радосте!», «Мати Божа і наша Мати!». З того ж ряду звертання «Всевишнього Вибранко!», бо ж Діву Марію справді обрано Богом для Втілення Божого Сина.

У першій і третій строфах маємо по одному авторському образу («Небесна Незабудько», «Хорал Крилатих») та по три — з церковного акафісту чи такі, що мають фундаментом Святе Письмо та церковну традицію. Натомість у другій строфі є три оригінальні поетичні звертання: «Іскриста Зірнице», «Чотирилиста, щасна Конюшино!», «У щирім намисті Калино!». Конюшина здебільшого має три листки. Така конюшина символізує Святу Трійцю. Той, хто знайде конюшину з чотирма листочками, за повір'ям, матиме щастя. Отже, Богородиця в єдності зі Святою Трійцею є вмістилищем щастя.

Образ калини в намисті прозорий: відбувається зближення Богородиці з Україною. Подібно і в метафорі «Іскриста Зірнице». Адже Богородиця — це не тільки Зоря Досвітня, що сповіщає близьку появу Сонця Правди, як трактує її церква. Прикметник «Іскриста» відсилає читача до поеми Віри Вовк «Земля Іскриста» (2016). Цей епітет дано поетесою на позначення України і докладно проаналізовано [4, 217—221].

У вірші «Радуйся!» Віра Вовк переосмислює структуру церковного акафісту та його символику і наближує образ Богородиці до України. Цим вона вкотре засвідчує, що її творчість виростає з української духов-

ної традиції, а також із традиції літературної, в якій постаті й події Святого Письма переносилися на рідний ґрунт. У названому вірші поетеса зберігає рефрен «Радуйся» в непарних рядках (першому, третьому, п'ятому, сьомому, дев'ятому, одинадцятому), чим доволі виразно наслідує структуру церковного акафісту зі щорядковими рефренами.

Вірш «Небесна Синиця» (№ 15) можна розглядати як редакцію вірша «Радуйся!». На користь цього свідчить символіка другої строфи цього твору, що перегукується з другою строфою вірша «Радуйся!»:

Усім, хто шукає правди, —
Конюшина Чотирилиста,
Усім — Краса Життєдайна,
У намисті Червона Калина [3, 20].

Радуйся, Іскриста Зірнице,
Чотирилиста, щасна Конюшино!
Радуйся, Вірна Княгине,
У щирім намисті Калино! [3, 19].

Згадка про Княгиню теж є у вірші «Небесна Синиця», зокрема в першій строфі, що має структуру схожу до акафісту:

Радуйся, Діво Маріє,
Наша Мати-Княгине,

Усім справедливости спраглим —
Невисихальна Кринице! [3, 20].

Оригінальний авторський образ вивершує першу строфу («Невисихальна Кринице») і знаходить римований відповідник у фіналі строфи третьої («Небесна Синице»):

Радуйся, Діво Маріє!
До тебе молитва лине:

Візьми поетів під крила
Небесна Синице! [3, 20].

У «Небесній Синиці» рефрен «Радуйся» звучить двічі: у позиції анафори в першій та третій строфах («Радуйся, Діво Маріє»). Тому акафіст модифікується тут, набуваючи ознак куплетної форми. Якщо зіставити першу і третю строфи вірша, то помітно, що парні рядки римуються: «Наша Мати-Княгине — До тебе молитва лине»; «Невисихальна Кринице — Небесна Синице!». Натомість треті рядки обох строф зостаються неримовані («Усім справедливости спраглим — Візьми поетів під крила»), формуючи прихований смисловий курсив: поети — ті, хто прагнуть справедливості і приходять до Богородиці так, як приходять до земної матері, шукаючи захисту.

Зближення Богородиці із землею матір'ю (а також із Україною) можна виразно бачити у вірші «Скорбна мати» Павла Тичини. До речі, саме названий твір П. Тичини віддалено відлунує у другій версії вірша «Успініє» Віри Вовк, тематично ніби підхоплює його. Тому доречно зіставити обидва твори.

«Скорбна мати» Павла Тичини — це тетраптих із збірки «Сонячні кларнети». Поет ставить до тетраптиху присвяту «Пам'яті моєї

матері». Матір поета звали Марію, і вона померла 1915 р. Ця обставина слугувала імпульсом до зближення поетової матері з Богородицею, чиє ім'я — теж Марія. Але варто звернути увагу, що поезію П. Тичини «Скорбна мати» написано 1918 р., коли біль від втрати матері Марії вже не був таким гострим. І це підказка читачеві, що присвяту варто читати ширше — як присвяту матері-Україні.

1918 рік — драматичний час для України. Українська народна республіка (УНР), проголошена у листопаді 1917 року, опиняється в збройному протистоянні з більшовицькою Росією. Це протистояння нерівне і вкрай драматичне, оскільки гинуть найкращі сини України... І мати-Україна — Скорбна мати — вирушає на пошуки кожного свого сина...

Уже зачин першого вірша натякає на те, що на полі (а поле — символ життя) мати не почувается вільно. Вона проходить не центром поля, а обніжками — вузькими неораними смужками землі між полями.

Проходила по полю
Обніжками, межами [19].

Коли перенести цей образ на історію України — Україна теж часто ходила «обніжками, межами», перебуваючи під тиском сусідніх держав, що прагнули її поневолити. І це проймає серце болем. Але більший біль за втраченим сином. З цього моменту у вірші співіснують історичний і біблійний контексти. Тичинине «Біль серце опромінив / Блискучими ножами» нагадує біблійне пророцтво старця Симеона про меч, який прошиє душу Богородиці (*Луки 2:35*). Проте меч духовний — Слово Боже (*До євреїв, 4:12*) — гостріший за двосічний меч римського воїна, який хоч і загарбник, але не діє підступом. Тоді як ножі — радше зброя розбійника, що підступно нападає. Тому біль не освітає (не веде до змін на краще), а опромінює (повільно нищить).

Трохи далі проглядаються алюзії до поем Шевченка. Найперше до поеми «Кавказ». Хіба не нагадує Шевченкове «На всіх язиках все мовчить, / Бо благоденствує!» [21:1, 247—248] Тичининою «Поглянула — скрізь тихо» [19]. Німування — наслідок колонізаторської політики та фізичного знищення. Можна порівняти рядки «Кавказу» («Застукали сердешну волю / Та й цькуємо. *Лягло костьми / Людей муштрованих чимало. / А сльоз, а крові? Напоїть / Всіх імператорів би стало / З дітьми і внуками, втопить / В сльозах удов'їх. А дівочих, / Пролитих тайно серед ночі! / А матерних гарячих сльоз!* [курсив мій. — Н.Г.]» [21:1, 247] із оцим лаконічно вимовним у П. Тичини: «Чийсь труп в житах чорніє...» [19]. Чийсь невідомий, невпізнаний труп, яких завжди багато в збройних протистояннях...

Поряд із історичним не втрачається біблійний контекст. Тиша навколо натякає на суботу після Розп'яття, що її називають Великою, або

Тихою. У постаті Скорбної матері впізнається Мати Божа, до якої промовляють колосочки:

Спросоння колосочки:
Ой радуйся, Маріє!

Спросоння колосочки:
Побудь, побудь із нами! [19].

Звертання «радуйся, Маріє!» нагадує про подію Благовіщення, а також молитву прослави «Ангел Господній», частиною якого є. Молитва ж «Ангел Господній» — частина *молитви розарію*. Коли говорити про умовну прив'язку звертання «Радуйся, Маріє!» до молитви розарію, то у творі П. Тичини йтиметься не так про радісне Таїнство Благовіщення, із яким це звертання пов'язане, як про страсне Таїнство Розп'яття, а згадки про радість становитимуть ледь помітне тло. Мати Божа вислуховує прохання колосочків почасти, бо ж далі написано:

Спинилась Божа Мати,
Заплакала сльозами [19].

Спинилася, щоб побути з ними, але заплакала. Був світанок, адже колосочки говорили спросоння. Того ранку Мати Божа не зустріла між живими свого Сина, бо була субота після Розп'яття. А мати-Україна того ранку не дорахувалася багатьох синів... Заклик до радості обрамлено згадками про біль і сльози матері. Домінує настрої скорботи, а радість губиться у ній, як короткий сонячний спалах:

Не місяць, і не зорі,
І дніти мов не дніло.

Як страшно!.. людське серце
До краю обідніло [19].

Скорбна мати — і Богородиця, і Україна — плаче, бо у земному світі після смерті Сина/синів усе ще нема гармонії, бракує світла любові, яке збагачує людське серце. Отож накладання біблійного та історичного контексту виводить поета на філософські узагальнення.

Другий вірш тетраптиху подає поле весною («Проходила по полю — зелене зеленіє»). Зелене — колір надій і життя, а також молодості (молодий, зелений). Так виникає натяк на радість, до якої Богородицю закликають апостоли:

Назустріч Учні Сина:
Возрадуйся, Маріє!
Возрадуйся, Маріє:

Шукаємо Ісуса.
Скажи, як нам простіше
Пройти до Еммауса? [19].

Еммаус — місто, розташоване на північний схід від Єрусалиму. У дорозі до Еммауса апостоли — Клеопа та хтось, чийого імені не вказано, — мали *розбиті сподівання на визволення Ізраїля з-під римського поневолення*

(див.: *Луки 34:21*), відчуття поразки. Але, ідучи цією дорогою, зустріли воскреслого Ісуса Христа. Ця зустріч запалює серця апостолів новою вірою і спонукає їх повернутися до Єрусалиму (див.: *Луки 34:32—35*). Символічно — повернення з минулого (жалів за минулим і несправдженими сподіваннями) у теперішнє (його символізує Єрусалим у третій день опісля Розп'яття, в день Воскресіння) і надія на майбутнє.

У вірші Тичини учні Ісуса шукають Його, шукають дороги до Еммауса. У інтерпретації поета апостоли питають у Марії про найкоротший шлях туди. Отже, шукають найкоротшого шляху від минулого в майбутнє, сподіваючись знайти Ісуса в Еммаусі чи зустріти дорогою до нього. Звертання «Возрадуйся, Маріє» звучить отут аж двічі, як вітання з уст апостолів. Якщо розгорнути аналогію, то учні Ісуса з другого вірша уподібнюються колосочкам із вірша першого. Те «зелене зеленіє» — не тільки про колоски жита, а про надію апостолів відшукати Ісуса, відшукати радість після скорботи Розп'яття.

Однак Марія, знесилена скорботою за Сином, скеровує учнів до України: «Не до Юдеї шлях вам, / Вертайте й з Галілеї. / Ідіте на Україну, / Заходьте в кожна хату — / Ачей вам там покажуть / Хоч тінь Його розп'яту» [19]. Ідеться не так про ікони на стінах кожної української хати, як про «ікону» в кожному людському серці, нехай і понівечену атеїстичним більшовицьким режимом. Шлях до Еммауса стає шляхом до України. У підтексті цієї аналогії звучить бажання досягнути причини поразок армії УНР і знайти в собі силу жити тепер і мати хоча б тінь надії на майбутнє відродження України.

Марія сподівається на найменше («тінь Його розп'яту»), у душі Божої Матері панує скорбота. У третьому вірші відбувається накладання біблійного контексту на історичний, але так, що історичний домінує.

Проходила по полю,
В могилах поле мріє —

Назустріч вітер віє —
Христос воскрес, Маріє! [19].

Сусідять сум (поле в могилах, кров) і радість (великоднє привітання, вкладене у вуста вітру та звіробою). Ота згадка про могили вдрує відсилає читача до творчості Т. Шевченка, адже він у образі могили уособлював славу історію України, що часто забута українцями і розкопувана чужинцями. Але найвиразніше зболені інтонації П. Тичини звучать у рядках:

Христос воскрес? — не чула,
Не відаю, не знаю.

Не будь ніколи раю
У цім кривавім краю [19].

Оте «не відаю, не знаю» суголосне словам із «Заповіту» Т. Шевченка: «Як понесе з України / У синєє море / Кров ворожу... отойді я / І

лани і гори — / Все покину, і долину / До самого Бога / Молитися... а до того / Я не знаю Бога» [21:1, 268].

У колядці «Через поле України ішла Божа Мати», що стала одним із творчих імпульсів П. Тичини при написанні тетраптиху «Скорбна мати», Божу Матір вітають пшеничні колосочки, жайворонки, вітерець, пастушки в горах та божі люди в селах [20]. У П. Тичини ж

Мовчать далекі села.
В могилах поле мріє.

А квітка лебедіє:
О згляньсь хоч ти, Маріє! [19].

Однак Божа Мати у поетичній інтерпретації П. Тичини, на відміну від колядки «Через поле України ішла Божа Мати», не може зглянутися, втішити — вона сама невтішна, Скорбна... Ця скорбота сягає апогею у четвертому вірші, у словах Матері Божої (за якою впізнається Україна): «І цій країні вмерти? — / Де Він родився вдруге, — / Яку любив до смерті?»; «За що тебе розп'ято? / За що тебе убито?». Останні з переліку запитань звернено не тільки Богородицею до Ісуса, а й матір'ю-Україною до кожного із її померлих синів.

Мати помирає. Не з голоду, в бур'яні під тином, як у поемі «Марія» Т. Шевченка [21:2, 264]. Але як і в Кобзаря, сумуючи.

Не витримала суму,
Не витримала муки —

Упала на обніжок,
Хрестом розп'явши руки!.. [19].

У строфі є лише натяк на радість. Цю радість проголошують колосочки над тілом Марії. Коли ж пригадати, що в творі йдеться не тільки про Матір Божу, а й про Україну — то благовіст отой звучить і над Україною.

Над Нею колосочки
«Ой радуйся!» — шептали.

А янголи на небі —
Не чули і не знали [19].

Кінцівка про ангелів закладає певну двозначність: янголи не чули і не знали або про смерть Марії, або про слова колосочків над її тілом. Звертання «Ой радуйся» звучить контрастом до драматизму матері, що шукає розп'ятого сина, контрастом до української історії і до пейзажу. Оскільки «Скорбна мати» П. Тичини — не лише варіація біблійної оповіді чи колядки, а й символічна алегорія драматичної історії українських визвольних змагань періоду УНР, — то її тональність мінорна, попри епізодичні заклики до радості.

На відміну від вірша «Радуйся!» Віри Вовк (14-го зернятка «Розарію для Богородиці»), що є модифікованим акафістом, «Скорбна мати» Павла Тичини не має структури акафісту. Але твір опосередковано дотичний до розарію. Звертання «Радуйся, Маріє!» відсилає читача

до молитви «Ave, Maria»: «Радуйся, Маріє, благодаті повна! Господь з Тобою! Благословенна Ти між жінками і благословенний плід лона Твого, Ісус». Ця молитва є складовою молитви на розарію.

У вірші Віри Вовк «Успініє» Богородиця, як і в П. Тичини, іде полем, але події відбуваються вже після Воскресіння Христового, тому Марія *усміхнена*:

Ішла усміхнена, погожа,
Втомилась шепотом трави.
Заснула в зіллі Мати Божа,
Зійшли роменом рукави.

Співати почали тополі
І розливатися річки
зворушені,
Бо побіч поля —
Обшиті маками стежки [3, 36].

Втома у цьому вірші — втома від життя, а сон є алегорією смерті-успіння. Мати Божа помирає в полі, серед зілля. Вона святково вбрана, у вишитій сорочці. Однак рядок «зійшли роменом рукави» можна трактувати і в дусі народних і авторських балад із елементом метаморфози: Мати Божа стає роменом. Показово: є у Віри Вовк і збірка «Ромен-зілля» (2007), і це вчергове потверджує, що всі твори авторки становлять єдине полотно. Подібно і маки, якими обшиті стежки, — елемент пейзажу-картини, але може бути і символом пролитої крові, втраченого, прожитого життя. Стежки *обшиті* — це свідчить, що перед очима читача не тільки пейзаж (зворушені річки, співаючі тополі), а і *вишивка*.

У першій редакції цього вірша фінальний рядок звучав: «Розквітали маком уставки». Віра Вовк коментує у листі до авторки статті:

Я маю постійну біду з українськими наголосами. Наприклад мусіла змінити також мені самій любий вірш «Успініє», який кінчився: «Розквітали маком уставки» — з наголосом на останньому складі, за що його дуже скритикували на Заході, мовляв та галичанка вже забула рідну мову... (лист від 27 лютого 2020 р.).

Уставки — вишита вставлена смуга на плечах жіночої сорочки (словник наголосів подає слово з наголосом на першому складі).

У поетичних творах Віри Вовк «Радуйся!» і «Небесна Синиця» відчутно домінує радісна тональність. Звідси звернення до структури акафісту — пісні прослави, що зазнає незначних (у першому вірші) або більших (у другому) модифікацій. Надання елементам акафісту куплетної форми у вірші «Небесна Синиця» наштовхує на думку, що джерелом поетичного натхнення Віри Вовк могли слугувати марійні пісні на прославу Богородиці. Вірш «Успініє» Віри Вовк цілком вкладається в церковну традицію тлумачення події, коли скорботу смерті заступає радість успіння-сну. Адаже після Воскресіння Христового смерть не є фінальним акордом людської історії. Вона відтоді лише сон, успіння.

Натомість у творі «Скорбна мати» П. Тичини відсутній трагічний зміст і йдеться таки про смерть, а надії на воскресіння мінімальні, як і заклики до радості, що губляться у скорботному настрої. Цей твір, маючи у структурі елемент молитви розарію («Ангел Господній»), ближче стоїть до католицького гімну «Stabat Mater» («Страждальна мати»). Драматургічний рух «Скорбної матері», взоруючись на гімн «Stabat Mater», відтворює емоційну двоїстість, почергово розгортаючи стан скорботи та радості, що творить особливу експресію і динаміку. Така структура дає змогу читачам / молільникам пережити зображені у творі страждання як власні. Це дуже важить П. Тичині, який у творі «Скорбна мати» зближив Богородицю і Україну в драматично-трагічних моментах. У Віри Вовк зближення України з Богородицею у вірші «Небесна Синиця» теж є, але воно має узагальнений характер і має на меті наголосити на опіці Богородиці над Україною і красі обох, адже Богородиця — «У намисті Червона Калина» [3, 20], тобто акцентується радість як лейтмотив цього твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астаф'єв О. Лірика української еміграції: еволюція стильових систем. Монографія. Київ: Смолоскип, 1998. 314 с.
2. Вовк В. Зеніт. Ріо-де-Жанейро; Львів: БаК, 2012. 55 с.
3. Вовк В. Розарій для Богородиці. Ріо-де-Жанейро: Contraste, 2020. 58 с.
4. Гаврилюк Н. Під плахтою неба: поезія Віри Вовк. Дрогобич: Коло, 2019. 168 с.
5. Гон М. «Послав я в небо свою молитву». Із спостережень над біблійною образністю збірки П. Тичини «Сонячні кларнети» // Українська література в загальноосвітній школі. 2001. № 2. С. 20—25.
6. Григорчук Ю. Проза Віри Вовк. Виміри сакрального. Брустурів: Дискурсус, 2016. 361, [3] с.
7. Гудзь А. Авторська молитва та її роль у поезії бароко (на прикладі поеми Іоанна Максимовича «Богородице Діво, радуйся») // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. 2014. Вип. 21. С. 157—161.
8. Жодані І. Емма Андієвська і Віра Вовк: тексти в контексті інтерсеміотики. Монографія. Київ: ВДК Університет «Україна», 2007. 116 с.
9. Даниленко І. Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція: монографія. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. 304 с.
10. Дмитрів І. Жанр молитви у творчості поетів-«логосівців» // Актуальні проблеми гуманітарних наук. 2015. Вип. 14. С. 183—190. URL: <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/11/014-26.pdf> (04.11.2020).
11. Карбович Т. Міфопоетика Нью-Йоркської групи: монографія. Київ: Талком, 2017. 464 с. Сер. «Студії з україністики». Вип. ХХІ.
12. Курганова О. Поетична молитва як «текст у тексті» в українських кириличних виданнях доби Бароко // Рукописна та книжкова спадщина України. 2016. Вип. 20. С. 90—101.
13. Лохіна Є. «Скорбна мати» в контексті ранньої поезії П. Тичини // Магістеріум. Літературознавчі студії. Вип. 2. 1999. С. 61—65.
14. Льохарт Д. Своєрідність жанру молитви у поезії Віри Вовк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія. 2017. № 26. Т. 1. С. 45—49. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v26/part_1/16.pdf (11.11.2020).
15. Мартинюк В. Християнство в структурі поетичного мислення Павла Тичини (ранній період творчості): автореф. дис....канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2010. 22 с.

16. Науменко Н. Етнознакова концептосфера у поезії Віри Вовк // Літературознавчі студії. 2013. Вип 40 (2). С. 84—97.
17. Прийдіте поклонімся. Молитовник. Вид. 5. Львів: Свічадо, 2016. С. 210.
18. Смольницька О. Католицький символ троянди у поезії Віри Вовк (Ріо-де-Жанейро): Контекстуальний підхід. URL: <https://studfile.net/preview/8113684/> (09.11.2020).
19. Тичина П. Скорбна мати. URL: <https://lib.misto.kiev.ua/UKR/BOOK/TICHINA/skorbnamati.dhtml> (09.11.2020).
20. Через поле України ішла Божа Мати. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/6103673.html> (05.12.2020)
21. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. Київ: Наукова думка, 1989—1993.
22. Шепетяк О. Становлення та сучасний стан східних не-ортодоксальних та східних католицьких церков. URL: http://www.filosof.com.ua/Avtoreferaty/Shepetiak_dyser.pdf (11.11.2020).

Отримано 25 листопада 2020 р.

REFERENCES

1. Astafev, O. (1998). *Liryka ukrayinskoj emibratsii: evoliutsiia stylovykh system*. Monografiya. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian]
2. Vovk, V. (2012). *Zenit*. Rio-de-Zhaneiro; Lviv: BaK. [in Ukrainian]
3. Vovk, V. (2020). *Rozarii dlia Bogorodytsi*. Rio-de-Zhaneiro: Contraste. [in Ukrainian]
4. Gavryliuk, N. (2019). *Pid plakhtoiu neba: poeziia Viry Vovk*. Drohobych: Kolo. [in Ukrainian]
5. Hon, M. (2001). “Poslav ya v nebo svoiu molytvu”. Iz sposterezhen nad bibliinoiu obraznistiu zbirky P. Tychyny “Soniachni klarnety”. *Ukrayinska literatura v zagalnoosvitnii shkoli*. 2, pp. 20-25. [in Ukrainian]
6. Hrygorchuk, Yu. (2016). *Proza Viry Vovk. Vymiry sakral'nogo*. Brusturiv: Dyskursus. [in Ukrainian]
7. Hudz, L. (2014). Avtorska molytva ta yii rol u poeziii baroko (na prykladi poemy Ioanna Maksymovycha “Bogorodytse Divo, raduisia”). *Literaturoznavchi obrrii. Pratsi molodykh uchenykh*. Vyp. 44, pp. 157-161. [in Ukrainian]
8. Zhodani, I. (2007). *Emma Andiiivska i Vira Vovk: teksty v konteksti intersemiotyky: Monohrafiia*. Kyiv: VDK Universytet “Ukraina” [in Ukrainian]
9. Danylenko, I. (2008). *Molytva yak literaturnyj zhanr: beneza ta evolutsiia: monohrafiia*. Mykolaiv: Vyd-vo MDGU im. Petra Mohyly. [in Ukrainian]
10. Dmytriv, I. (2015). Zhanr molytvy u tvorchosti poetiv-“logosivtsiv”. *Aktualni problemy humanitarnykh nauk*. Vyp. 14, pp. 183-190. Retrieved from <http://dspu.edu.ua/hsci/wp-content/uploads/2017/11/014-26.pdf> (04.11.2020). [in Ukrainian]
11. Karabovych, T. (2017). *Mifopoetyka Niu-Yorkskoj hrupy: monohrafiia*. Kyiv: Talkom. Ser. “Studii z ukraïnistyky”. Vyp. XXI. [in Ukrainian]
12. Kurhanova, O. (2016). Poetychna molytva yak “tekst u teksti” v ukraïnskykh kyrylychnykh vydaniakh doby Baroko. *Rukopysna ta knyzhkovna spadshchyna Ukrainy*. Vyp. 20, pp. 90-101. [in Ukrainian]
13. Lokhina, Ye. (1999). “Skorbna maty” v konteksti rannoi poezii P. Tychyny. *Literaturoznavchi studii. Mabisterium*. Vyp 2, pp. 61-65. [in Ukrainian]
14. Lokhart, D. (2017). Svoieridnist zhanru molytvy u poeziyi Viry Vovk. In *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Filolohiia*. № 26. Vol. 1, pp. 45-49. Retrieved from http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v26/part_1/16.pdf (11.11.2020). [in Ukrainian]
15. Martyniuk, V. (2010). *Khrystianstvo v strukturi poetychnoho myslennia Pavla Tychyny (rannii period tvorchosti)*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian]
16. Naumenko, N. (2013). Etnoznakova konceptosfera u poezii Viry Vovk. *Literaturoznavchi studii*. Vyp. 40 (2), pp. 84-97. [in Ukrainian]
17. Pryjdite poklonimsia. Molytovnyk (2016). Vyd. 5. Lviv: Svichado. [in Ukrainian]

18. Smolnitska, O. (2019). *Katolytskyj symvol troiandy u poezii Viry Vovk (Rio-de-Zhaneiro): Kontekstualnyj pidkbid*. Retrieved from <https://studfile.net/preview/8113684/> (09.11.2020). [in Ukrainian]
19. Tychyna P. Skorbna maty. Retrieved from <https://lib.misto.kiev.ua/UKR/BOOK/TICHINA/skorbnamati.dhtml> (09.11.2020). [in Ukrainian]
20. Cherez pole Ukrainy ishla Bozha Maty. Retrieved from <https://www.pisni.org.ua/songs/6103673.html> (05.12.2020). [in Ukrainian]
21. Shevchenko, T. (1989—1993). *Povne zibrannia tvoriv*. (Vol. 1-12). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
22. Shepetiak, O. (2018). *Stanovlennia ta suchasnyj stan skhidnykh neortodoksalnykh ta skhidnykh katolyczykykh tserkov*. Retrieved from http://www.filosof.com.ua/Avtoreferaty/Shepetiak_dyser.pdf (11.11.2020). [in Ukrainian]

Received 25 November 2020

Nadiia HAVRYLIUK, PhD
Shevchenko Institute of Literature
4 M. Hrushevskoho st., Kyiv, 01001
e-mail: ngprima@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9432-5372>

“REJOICE, MARY!”: MODIFICATION OF THE PRAYER OF PRAISE IN THE WORKS BY VIRA VOVK AND PAVLO TYCHYNA

The paper comparatively analyzes the modification of the laudatory prayer “Rejoice, Mary!” in the poems by V. Vovk and P. Tychyna. The comparison helps to reveal the peculiarities of the authors’ styles in the modifications of the prayer and makes it possible to see the deep unity of emigrational and continental literature. The prayer of Vira Vovk has its sources in the akathist to the Mother of God. In the poem “Rejoice!”, the poetess retains the general structure of the akathist, modifying some details: she uses twelve lines instead of thirteen and keeps the address “Rejoice!” not in every line but only in odd numbers. In the poem “Celestial Tit”, the akathist acquires the features of a verse form, and the address “Rejoice” is present only in the first and ninth lines. However, the second strophes of the poems “Rejoice!” and “Heavenly Tit” give grounds to consider these texts as variants of the same work. The works by Vira Vovk show a combination of images being characteristic of the church akathist to the Mother of God (lilies, roses, universe of joy, virgin and mother) with individual authorial ones (heavenly forget-me-not, four-leaf clover, sparkling star, chorale of winged, celestial tit).

The address “Oh, rejoice, Mary!” from the poem “The Dolorous Mother” by P. Tychyna refers to the scene of the Annunciation and the prayer “Ave, Maria” (“Rejoice Mary, full of grace”), which is part of the rosary prayer. Despite the address “Rejoice”, P. Tychyna’s poem is imbued with sorrow. The events of the poem take place after the Crucifixion, before the Resurrection. The address “Oh, rejoice” is contrasted with the drama of a mother looking for a crucified son and also with Ukrainian history and the landscape. In V. Vovk’s piece “Dormition”, the events take place after the Resurrection, and therefore the Mother of God is not sad but smiling, full of joy; she merges with the landscape and not contrasts with it.

Keywords: V. Vovk, P. Tychyna, prayer of praise, akathist, rosary.